

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΡΙΑΔΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τ Ο Μ Ο Σ
ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2007

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

*Ferec ba'd eş-şidde, "Freud nach Leid", (Ein fruhosmani-
sches Geschichtenbuch), τ.1. Text, τ. 2. Faksimiles, εκδ.
György Hazai - Andreas Tietze, Βερολίνο: Klaus Schwarz
Verlag, 2006, σελ. 650+595, Studien zur Sprache,
Geschichte und Kultur der Turkvolker, 5, 1-2.*

ΓΚΙΟΥΛΣΟΥΝ ΑΪΒΑΛΗ

ΤΟ ΕΡΓΟ που παρουσιάζουμε αποτελεί, όπως δείχνει ο υπότιτλός του, ένα βιβλίο ιστοριών, ή, ακριβέστερα, παραμυθιών, της πρώιμης οθωμανικής γραμματείας και έχει εκδοθεί σε δύο τόμους. Ο πρώτος περιλαμβάνει τη μεταγραφή του κειμένου με το σύγχρονο τουρκικό (δηλαδή λατινικό) αλφάβητο αλλά και με την προσθήκη μερικών διαφορετικών, ειδικών, γραμμάτων, ώστε να φανεί η γλωσσολογική ιδιαιτερότητά του. Ο δεύτερος τόμος περιλαμβάνει πανομοιότυπα δύο χειρογράφων που το διέσωσαν, στα οποία κυρίως βασίστηκαν οι δύο εκδότες του.

Η έκδοση του έργου έγινε με μεγάλη καθυστέρηση, γιατί προέκυψαν απρόοπτα εμπόδια. Ο εκλεκτός τουρκολόγος Α. Tietze, τον οποίο θρηνήσαμε το 2003, ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το κείμενο κατά την παραμονή του στην Τουρκία στα χρόνια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου. Πέρα από τα χειρόγραφα του κειμένου, που ήδη γνώριζε, έκρινε αναγκαίο να μελετήσει το παλαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο, που βρίσκεται στη Βουδαπέστη. Αφού εξασφάλισε χάρη στον συνάδελφό του Julius Németh, τότε καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βουδαπέστης, τα σχετικά μικροφίλμ, αποφάσισε να προχωρήσει στη μελέτη του με βάση και αυτό το χειρόγραφο. Σκοπός του ήταν να εκδώσει το κείμενο μαζί με τη μετάφρασή του καθώς και με μία λογοτεχνική-γλωσσολογική ανάλυση. Μετά τον πόλεμο, στο τέλος της δεκαετίας του 1950, ολοκλήρωσε το πρώτο μέρος του έργου του και

συμφώνησε με τον εκδοτικό οίκο Mouton τα σχετικά με τη δημοσίευσή του. Δυστυχώς, το χειρόγραφο του καταστράφηκε στο τυπογραφείο κατά λάθος. Έτσι εγκατέλειψε ο Tietze το σχέδιό του αλλά επανήλθε σ' αυτό στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν συμφώνησε με τον G. Hazai να συνεργαστούν για την υλοποίησή του. Επειδή το χειρόγραφο, που είχε παραδοθεί στον εκδοτικό οίκο, είχε καταστραφεί ολοσχερώς, χρειαζόταν μία εξαρχής φιλολογική μελέτη και επεξεργασία του κειμένου, την οποία ανέλαβε ο Hazai.

Ο Hazai, καταξιωμένος γλωσσολόγος, μελέτησε σε βάθος τη γλώσσα του κειμένου, καθώς και την έκφραση και το ύφος του. Έδωσε μεγάλη έμφαση στη φιλολογική ακρίβεια της μεταγραφής, στην οποία χρησιμοποίησε ειδικά γράμματα που να υποδηλούν την αρχαιότερη τουρκική προφορά. Επίσης φρόντισε να τυπωθούν τα ποιητικά κείμενα, όποτε παρεμβάλλονται, στο μέσο της αντίστοιχης σελίδας, ώστε να ξεχωρίζουν από τον αφηγηματικό λόγο. Τέλος, εισήγαγε το σύμβολο III για να υποδείξει τον εγκιβωτισμό.

Οι δύο καθηγητές επέλεξαν ως βάση για την έκδοσή τους ένα χειρόγραφο που έχει αντιγραφεί το 1451 στην τότε πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, την Αδριανούπολη (Edirne), όπως πληροφορούμαστε από τον κολοφώνα του. Το χειρόγραφο σήμερα φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη της Ουγγρικής Ακαδημίας Επιστημών (Török, F.71) και είναι γνωστό ως το 'χειρόγραφο της Αδριανούπολης' ή συνηθέστερα 'της Βουδαπέστης'. Στηρίζουν την επιλογή τους στο γεγονός πως είναι το παλαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο που έχει χρονολογηθεί με ακρίβεια, κι επίσης πως το κείμενο έχει ελάχιστα κενά και, επιπλέον, είναι καλογραμμένο. Το έτος 2000, αφού απόκτησαν με τη βοήθεια του καθηγητή İsmail Parlatır τα μικροφίλμ των σημαντικότερων σχετικών χειρογράφων, που έχουν διασωθεί στην Κωνσταντινούπολη, αποφάσισαν να τα χρησιμοποιήσουν για παραβολή και συμπλήρωση ορισμένων κενών. Προέβησαν σε διάφορες διορθώσεις και συμπληρώσεις με βάση το χειρόγραφο Hamidiye, No. 1173, και του Lâleli, No. 1698, που και τα δύο πλησιάζουν χρονολογικά το χειρόγραφο της Βουδαπέστης. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου επισημαίνονται αναλυτικά οι συμπληρώσεις καθώς και οι διαφορές από χειρόγραφο σε χειρόγραφο. Δυστυχώς ο Tietze δεν πρόλαβε να δει την τελική έκδοση του δίτομου έργου του.

Ο τίτλος του έργου, *Ferac ba'd ez-şidde*, που μπορεί να μεταφραστεί 'Από τη συμφορά στην ευτυχία' ή, ίσως, 'Αύτρωση μετά από τις συμφορές', χρησιμοποιήθηκε ως τίτλος πολλών αραβικών έργων των μεσαιωνικών χρόνων, τα οποία αγαπήθηκαν ιδιαίτερα από το αναγνωστικό κοινό και κυκλοφόρησαν ευρύτατα. Επρόκειτο για συλλογές παραμυθιών, αποτελούμενες συνήθως από μικρές, απλές ιστορίες. Όπως υποδηλώνει και ο τίτλος τους, οι ιστορίες έχουν ένα κοινό μοτίβο, που δεν είναι άλλο από μια απίθανη, φανταστική σωτηρία, που έρχεται στο τέλος της πλοκής, για να ανακουφίσει ήρωες, οι οποίοι έχουν υποστεί σκληρές ταλαιπωρίες. Η συλλογή του Άραβα Abu Ali

al-Muhassin Al-Tanuhi (329-384 έτος Εγίρας / 940-994 μ.Χ) είναι η καλύτερα γνωστή αυτού του φιλολογικού είδους και έχει επανειλημμένα μεταφραστεί στην περσική και στην τουρκική γλώσσα. Οι συλλογές αυτές ακολουθούν μια τυποποιημένη δομή: το έργο χωρίζεται σε δεκατέσσερα κεφάλαια, κάθε κεφάλαιο αναφέρεται σε συγκεκριμένο θέμα και περιέχει διάφορες ιστορίες σχετικές με το θέμα αυτό.

Η παρούσα τουρκική συλλογή, έργο ανώνυμου συγγραφέα, πέρα από τον κοινό τίτλο του έργου, *Ferec ba'd eš-šidde*, δεν έχει στενή σχέση με τις προαναφερόμενες ομώνυμες συλλογές. Είναι πολύ πιθανό να αποτελεί την τουρκική μετάφραση ενός πρωτοτύπου γραμμένου στην περσική γλώσσα,¹ το οποίο πάντως παραμένει για την ώρα άγνωστο. Η υπόθεση αυτή καθόλου δεν μειώνει τη λογοτεχνική αξία του έργου, που μπορεί να θεωρείται ως ένα αριστούργημα της πρώιμης οθωμανικής-τουρκικής λογοτεχνικής γραμματείας ενώ παράλληλα έχει χρησιμοποιηθεί ως υπόβαθρο για τη δημιουργία διάφορων μεταγενέστερων παραλλαγών.² Τα παλαιότερα χειρόγραφα, που το έχουν διασώσει, ανήκουν στον 15^ο αιώνα και το αρχαιότερο από αυτά³ είναι το χειρόγραφο που σήμερα βρίσκεται στη βιβλιοθήκη της Βουδαπέστης, για το οποίο έγινε ήδη λόγος. Επιπλέον, εκτός από τη λογοτεχνική αξία του το κείμενο αποτελεί μνημείο της πρώιμης οθωμανικής γλώσσας. Είναι εμπλουτισμένο με ιδιωματικές εκφράσεις και παροιμίες. Καθώς έχει γραφεί τον 15^ο αιώνα, σε μια εποχή που η τουρκική γλώσσα δεν είχε ακόμα επιβαρυνθεί με ξένα στοιχεία από την περσική και την αραβική γραμματεία, δεν παρουσιάζει τον περίτεχνο αλλά επιτηδευμένο πεζό λόγο που χαρακτηρίζουν τα λογοτεχνικά έργα, ιδιαίτερα των επόμενων αιώνων. Για το λόγο αυτό το ύφος της αφήγησης χαρακτηρίζεται από ζωντάνια και πρέπει να μην απέχει πολύ από την ομιλουμένη της εποχής του. Προσφέρει έτσι απλόχερα στον αναγνώστη στοιχεία της τότε απλής λαϊκής γλώσσας. Η καταγωγή των ιστοριών, που το έργο περιλαμβάνει,

1 Είναι άποψη και του Hasan Kavruk ότι πρόκειται για μια μετάφραση από τα Περσικά ενός ανώνυμου έργου. Βλ. Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikayeler*, İstanbul, 1998. Επίσης βλ. και Süleyman Çaldak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir”, *Aylık Eğitim Dergisi*, αριθ. 77-78, Ankara, 2006.

2 Ο πρώτος δυτικός ανατολιστής που αναφέρει την τουρκική παραλλαγή του έργου ήταν ο Antoine Galland, ο μεταφραστής των παραμυθιών *Χίλιες και μία νύχτες* στη γαλλική γλώσσα (1704). Στο ημερολόγιό του (1673) γράφει πως βρήκε στο μπεζεστένι της Κωνσταντινούπολης ένα ανώνυμο τουρκικό χειρόγραφο με τίτλο *Ferec ba'd eš-šidde* αποτελούμενο από 42 ιστορίες και σημειώνει το περιεχόμενο δύο ιστοριών που διάβασε (πρόκειται για το 3^ο και 8^ο κεφάλαιο της παρούσας παραλλαγής). Ο François Pétis de la Croix ήταν αυτός που αναμφίβολα χρησιμοποίησε την τουρκική παραλλαγή στο έργο του *Χίλιες και μία μέρες* (1710-12), χωρίς ωστόσο να το αναφέρει πουθενά.

3 Ο φιλόλογος και ανατολιστής Ármin Vámbéry (1832-1913), που πρώτος ασχολήθηκε με το έργο, εστιάζοντας στη γλωσσική του και όχι στη λογοτεχνική του αξία, σημειώνει ότι το παλαιότερο χειρόγραφο είναι της Προύσας που χρονολογείται το 1382. Το χειρόγραφο όμως αυτό, εάν υπάρχει, παραμένει άγνωστο, ενώ και ο ίδιος δεν τεκμηριώνει την πληροφορία του αναφέροντας πού βρίσκεται.

παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία, όπως καταφαίνεται από τα αραβικά, τα περσικά, αλλά και ινδικά, ακόμα και τα κινέζικα στοιχεία που αυτές περικλείουν. Επίσης πολλούς θρύλους, μύθους και ιστορίες της ελληνιστικής παράδοσης με την οποία είχε έρθει σε στενή επαφή ο αραβικός κόσμος.⁴

Ο εξαιρετικά μεγάλος αριθμός χειρογράφων (βλ. τόμ. I, σελ. 19-27) που διέσωσαν το έργο –σχεδόν σε κάθε βιβλιοθήκη της Ανατολής ή σχετική με ανατολικές σπουδές φυλάσσεται κάποιο αντίγραφο του– φανερώνει ότι αυτό όχι μόνο ήταν δημοφιλές ήδη από το 15^ο αιώνα αλλά και πως στους επόμενους αιώνες δεν έχασε τη δημοτικότητα του, καθώς η πλειονότητα των αντιγράφων τοποθετείται χρονικά στο 16^ο και 17^ο αιώνα. Τα κείμενα που έχουν γραφεί κατά τον 15^ο αιώνα δεν διαφέρουν πολύ από χειρόγραφο σε χειρόγραφο. Ωστόσο, στα περισσότερα χειρόγραφα των επόμενων αιώνων οι γραφείς δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα επιμελείς. Αλλάζουν τη σειρά των λέξεων, τις αντικαθιστούν, κάνουν συμπληρώσεις ή και παραλείπουν διάφορα εδάφια. Τα περισσότερα χειρόγραφα διατηρούν το απλοϊκό ύφος των παλαιότερων και μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις η γραφή μαρτυρεί χέρι επιδέξιου γραφέα ώστε να καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως το έργο απευθυνόταν στο πλατύ κοινό και όχι στις ανώτερες τάξεις. Τα χειρόγραφα χρησιμοποιούνταν κυρίως από τους εγγράμματους επαγγελματίες παραμυθάδες (meddah), που κυκλοφορούσαν στους δημόσιους χώρους, κυρίως στα καφενεία, και μετέδιδαν το περιεχόμενό τους στον πολυπληθή αγράμματο πληθυσμό.

Η τουρκική παραλλαγή του έργου *Ferec ba'd ez-sidde* αποτελείται από 42 κεφάλαια που ακολουθούν το ύφος που συναντάμε στις *Χίλιες και μια Νύχτες*. Δεν υπάρχει, ωστόσο, μια κεντρική ιστορία-πλαίσιο που να συνδέει τα κεφάλαια μεταξύ τους. Στις περισσότερες ιστορίες, πάντως, εφαρμόζεται η αφηγηματική τεχνική του εγκιβωτισμού – δηλαδή η ενσωμάτωση μιας σχετικά αυτοτελούς και εκτεταμένης διήγησης μέσα σε μια άλλη. Στο χειρόγραφο της Βουδαπέστης εισάγονται οι ιστορίες αμέσως μετά από την προσευχή και την εισαγωγή, χωρίς να υπάρχει μία καταγραφή των κεφαλαίων που βρίσκονται στο έργο. Σχεδόν κάθε κεφάλαιο ολοκληρώνεται με ευχές για το συγγραφέα, τον αντιγραφέα, τον αφηγητή και άλλους· στο τέλος του 37^{ου} και του 39^{ου} κεφαλαίου απευθύνονται ευχές και για το μεταφραστή. Αλλά πουθενά δεν υπάρχει αναφορά του ονόματός τους. Η μοναδική σχετική μνεία βρίσκεται στην πρώτη σελίδα, πριν από το κείμενο, στο χειρόγραφο του Lâleli (το οποίο σήμερα φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη Süleymaniye, στην Κωνσταντινούπολη). Εκεί σημειώνεται πως «Ο μεταφραστής al-Kasim bin al-Muhammed δηλώνει ότι πρόκειται για το έργο *Ferec ba'd ez-sidde*». Αν και η σημείωση αυτή είναι αχρονολόγητη, φαίνεται από το μελάνι ότι δεν έχει προστεθεί εκ των υστέρων, αλλά ανήκει, όπως και το ίδιο το χειρόγραφο, στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα.

4 Πολλές ιστορίες της συλλογής θυμίζουν την ομηρική *Οδύσσεια*. Βλ. και G. E. von Grunbaum, "Creative Borrowing: Greece in the Arabian Nights", *Medieval Islam*, The University of Chicago Press, 1961, σελ. 294-319.

Ως παράδειγμα για τον πλούτο των παραδόσεων που προσφέρει το έργο, μπορούμε να αναφέρουμε τις περιπέτειες του πρίγκιπα (ή βασιλόπουλου) της Αιγύπτου *Seyfülmülük* στο κεφάλαιο 26 (τόμ. I, σελ. 425-451). Η ιστορία, περιληπτικά, έχει ως εξής:

Ο πρίγκιπας ερωτεύεται την εικόνα μιας πριγκίπισσας-νεράιδας. Μαθαίνει από μάντεις ότι πρόκειται για την εικόνα της *Bedi-ül Cemal* που ζει στη χώρα Παραδεισένιος Κήπος (*Gülistan-ı İrem*) και αποφασίζει μαζί με το γιο τού βεζίρη και αδελφικό του φίλο *Said* να τη βρει. Ξεκινάνε, λοιπόν, με 300 πλήρως εξοπλισμένα πλοία και πλέουν στον Ινδικό Ωκεανό για να βρουν τη χώρα Παραδεισένιος Κήπος. Ταξιδεύουν για σαράντα μέρες και φτάνουν στη χώρα των Κινέζων. Αφού καθησυχάζουν τον Κινέζο αυτοκράτορα και αφού του εξηγούν το σκοπό του ταξιδιού τους, πληροφορούνται για το δρόμο. Τρεις μέρες ταξιδεύουν μέχρι που τους χτύπησε ένα πελώριο κύμα. Ο *Said* χάνεται μαζί με τους άντρες του στη θάλασσα. Κάποια μέρα εμφανίζεται ένα πλοίο με μαύρους. Μετά από ισχυρή μάχη αιχμαλωτίζουν τον *Seyfülmülük* και τους άντρες του. Ο βασιλιάς τους, τους χαρίζει στο λαό του για να τους φάνε. Τον *Seyfülmülük*, μαζί με μερικούς άντρες του, τον χαρίζει στην κόρη του, η οποία τον ερωτεύεται και τον περιποιείται. Επειδή η αγάπη της δεν βρίσκει ανταπόκριση, για να τους τιμωρήσει, τους βάζει να κάνουν επίπονες δουλειές. Οι άντρες όμως φτιάχνουν μία σχεδία και καταφέρνουν να ξεφύγουν. Την εικοστή μέρα φτάνουν σε ένα νησί, όπου αντιμετωπίζουν θηρία. Ο *Seyfülmülük*, που χάνει όλους τους άντρες του, παίρνει τη σχεδία του και συνεχίζει το ταξίδι μόνος του. Φτάνει στο νησί *Ladan*, όπου υπάρχουν πολλά σανταλόδεντρα, και είναι γεμάτο από τεράστια μυρμήγκια. Μια μέρα, ο *Seyfülmülük* βλέπει ένα τεράστιο πουλί, πιάνεται από τα πόδια του, και πετάει στη φωλιά του. Την ώρα που οι νεοσσοί ετοιμάζονται να τον φάνε, εμφανίζεται ένα φίδι, «μεγάλο σαν μιναρές» και καταβροχθίζει τα πουλιά. Για άλλη μια φορά, ο *Seyfülmülük* γλυτώνει από σίγουρο θάνατο. Στην επόμενη σκηνή, ο πρίγκιπας βρίσκει σε ένα εγκαταλειμμένο παλάτι την κοιμισμένη κόρη του βασιλιά *Serendip*, η οποία είχε απαχθεί από τον πρίγκιπα των δαιμόνων, που την επισκέπτεται μία φορά το μήνα και, πριν φύγει, την κοιμίζει ξανά. Ο *Seyfülmülük* την ξυπνάει αφαιρώντας ένα χρυσό πλακίδιο από πάνω της. Όταν της διηγείται ότι ψάχνει τη *Bedi-ül Cemal*, η πριγκίπισσα του λέει πως η μητέρα της είναι φίλη με τη μητέρα της νεράιδας, πως την αγαπάει σαν δική της κόρη και ότι τη βλέπει μία φορά το μήνα. Η ανακούφιση του *Seyfülmülük* είναι μεγάλη. Για να σωθούν, όμως, και να μπορέσουν να φύγουν από το νησί, θα έπρεπε πρώτα να θανατώσουν τον πρίγκιπα των δαιμόνων. Χάρη στο δακτυλίδι του Σολομώντα που κατέχει ο *Seyfülmülük*, τον σκοτώνουν και δραπετεύουν από το νησί με μία σχεδία. Μετά από διάφορες περιπέτειες, φτάνουν στο βασίλειο του *Serendip*. Ο *Seyfülmülük* επιβραβεύεται για τις γενναιότητές του. Μία μέρα, καθώς επιστρέφει από το κυνήγι, βρίσκει ένα ζητιάνο, ντυμένο με κουρέλια. Πρόκειται για το φίλο του, τον *Said*. Εδώ ξεκινά η διήγηση

της ιστορίας του *Said*, ο οποίος περιγράφει πώς πήγε στη χώρα των πιθήκων, των μαύρων κανίβαλων και πώς έφθασε τελικά στο *Serendip*. Εν τω μεταξύ η βασίλισσα ετοιμάζει τη συνάντηση του *Seyfülmüluk* με την *Bedi-ül Cemal* σε ένα αμπέλι, που είναι ο συνηθισμένος τόπος συνάντησης των δύο γυναικών. Η *Bedi-ül Cemal* μαθαίνει για τη ριψοκίνδυνη περιπέτεια του *Seyfülmüluk* και τον ερωτεύεται με την πρώτη ματιά. Υπάρχει ωστόσο ένα τελευταίο εμπόδιο. Ο *Seyfülmüluk* πρέπει να ζητήσει την πριγκίπισσα από τους γονείς της αφού πρώτα πάρει την ευλογία της *Server-i Banuvan*, της γιαγιάς της *Bedi-ül Cemal*. Με οδηγό ένα τζίνι, πετάνε στα πέρατα των ουρανών, περνάνε πάνω από την Κοχλάζουσα Θάλασσα και φτάνουν τελικά στην πόλη Ασήμι (*Simin*), όπου ο *Seyfülmüluk* βρίσκει τη γιαγιά της σε μία υπέροχη χρυσοποίκιλτη σκηνή. Αφού η *Server-i Banuvan* ακούει τα όσα συνέβησαν, πετάνε μαζί στη χώρα Παραδεισένιος Κήπος για να πάρει και την ευλογία του βασιλιά *Şehbal*. Στο μεταξύ, έχει μαθευτεί στον κόσμο των δαιμόνων ότι ο πρίγκιπας τους είχε σκοτωθεί και 600 δαίμονες ψάχνουν για να βρουν το δολοφόνο του. Σαράντα από αυτούς στάλθηκαν στον Παραδεισένιο Κήπο. Εκεί που ο *Seyfülmüluk* ξεκουράζεται κάτω από ένα δέντρο, μαγεμένος από την ομορφιά της χώρας, τον εντοπίζουν, τον πιάνουν και τον μεταφέρουν σε μία φυλακή στη χώρα του βασιλιά του *Kuzlum*, αδελφού του δολοφονημένου δαίμονα. Ο βασιλιάς *Şehbal* το μαθαίνει, μαζεύει τα στρατεύματά του και νικάει, μετά από ισχυρή μάχη, τον αντίπαλό του. Με την έγκριση των προυχόντων, ο δεσμός των ερωτευμένων γίνεται δεκτός και παντρεύονται. Ο *Seyfülmüluk* ζητάει για το φίλο του *Said* την κόρη του βασιλιά *Serendip* και έτσι παντρεύονται κι αυτοί οι δυο. Ζουν ένα χρόνο στον Παραδεισένιο Κήπο και επιστρέφουν όλοι μαζί, με πλούσια δώρα, στην Αίγυπτο, όπου ο *Seyfülmüluk* αναλαμβάνει το θρόνο και ο *Said* γίνεται ο βεζίρης του.

Η συγκεκριμένη έκδοση δεν αποτελεί απλά ένα ενδιαφέρον έργο άλλα θα μπορούσε αναμφίβολα να αποτελέσει τη βάση για περαιτέρω έρευνα που ενδεχομένως θα κατέληγε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με τη λαϊκή κουλτούρα. Ο αριστοκράτης Οθωμανός και Αλβανός πατριώτης Ισμαήλ Κεμάλ, που μαθήτευσε στη Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα (ο μόνος μουσουλμάνος Αλβανός μαθητής), γράφει στα απομνημονεύματά του και το ακόλουθο: Όταν παρακολουθούσε το μάθημα της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας διαπίστωσε πως ήταν ήδη μελετημένος γιατί, όταν ήταν νήπιο, η μουσουλμάνα νταντά του τού διηγόταν ιστορίες για τον Αχιλλέα, τον Οδυσσέα και το μήλο της Έριδος, χωρίς να τις έχει συσχετίσει με την ελληνική αρχαιότητα.⁵ Τα παραμύθια κυκλοφορούσαν από τον ένα λαό στον άλλο και δεν μπορεί παρά να μετέδιδαν πολιτιστικά στοιχεία.

5 Sommerville Story (edit.) with a preface by William Morton Fullerton, *The Memoirs of Ismael Kemal Bey*, London 1920, σελ. 17-19.